

СТАНОВЛЕННЯ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ПРОТЕЗУВАННЯ ЛЮДИНИ

У статті аналізуються нормативно-правові акти з питань, пов'язаних із протезуванням людини, досліджуються недоліки законодавчого регулювання договірної оформлення відносин з виготовлення протезних виробів та їх ремонту, а також відносин з надання медичних послуг із протезування на всіх етапах становлення такого законодавства.

Ключові слова: виготовлення протезного виробу, поставка протезного виробу, протезування, медична послуга, виконання робіт.

Постановка проблеми та її актуальність.

Досліджуючи відносини з протезування, відразу ж слід застерегти, що серед останніх виокремлюються дві групи медичних відносин з протезування, які необхідно чітко виокремлювати. Перша група відносин – це соціально-медичні відносини з протезування, які належать виключно до сфери публічно-правового регулювання. Ця група характеризується низкою притаманних лише їй ознак, зокрема: особливий суб'єктний склад, який передбачає укладення відповідних договорів органами соціального захисту населення та чітко встановленими підприємствами і, виходячи з аналізу нормативно-правової бази з цих питань, стосуються вони здебільшого лише однієї частини відносин протезування – виготовлення протезного виробу. Вигодонабувачами у цих відносинах є певні категорії соціально незахищених верств населення; оплата відповідних послуг за рахунок бюджетних коштів та коштів спеціальних фондів; відсутність комерційної основи при наданні таких послуг; відсутність конкуренції з боку надавачів таких послуг. Саме ця група відносин є найбільш врегульованою, щоправда нормами права соціального забезпечення, а не цивільного права.

Друга група відносин стосується всіх інших категорій осіб, які потребують протезування і не входять до тих, забезпечення протезуванням яких бере на себе держава. Ця група відносин має врегульовуватись нормами договірної права, тобто безпосередньо засобами цивільного права. Натомість саме ця група відносин є нерегульованою.

Аналіз досліджень і публікацій. На жаль, у вітчизняних цивілістичних джерелах відсутні спеціальні наукові праці, присвячені дослідженню становлення договірної регулювання в сфері протезування людини. Науковий інтерес най-

частіше пов'язаний із більш загальними темами медичного обслуговування населення. Зокрема, становлення цивільно-правового регулювання відносин по наданню медичної допомоги досліджувала О. В. Крилова, становлення законодавчого врегулювання цивільно-правової відповідальності за заподіяння шкоди здоров'ю при наданні платних медичних послуг досліджував С. В. Антонов, дослідженням становлення у вітчизняному правовому полі права на медичну допомогу займався О. О. Прасов, питанням становлення законодавчого врегулювання надання оплатних медичних послуг присвячене дисертаційне дослідження О. І. Смотров. Окремі аспекти становлення прав людини у медичній галузі досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені-цивілісти, як Р. Б. Шишка, А. Р. Шаяхметова, Д. Ф. Кириченко, О. Є. Жамкова, О. В. Муравйова, Н. В. Зайцева, Г. О. Сироткіна, М. Н. Малейна, К. Б. Ярошенко та деякі інші.

Метою цієї публікації є встановлення на основі аналізу нормативно-правових джерел з питань протезування людини особливостей законодавчого врегулювання питань протезування людини, виявлення на кожному окремому етапі переваг та недоліків такого врегулювання з метою формулювання пропозицій щодо їх врахування у чинному та перспективному законодавстві з питань протезування людини.

Виклад основного матеріалу. Нормативно-правова база з питань протезування на сьогоднішній день більшою частиною входить до сфери дії права соціального забезпечення та може бути умовно поділена на декілька блоків, залежно від того, які органи або частини організму потребують протезування (імплантування). Це, зокрема, нормативно-правові акти з питань забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації окремих соціально-незахищених категорій населення з ортопедич-

ними проблемами (більша частина); нормативно-правові акти з питань забезпечення протезуванням окремих соціально-незахищених категорій населення з проблемами зору; нормативно-правові акти з питань забезпечення імплантатами окремих соціально-незахищених категорій населення з проблемами слуху; питань забезпечення зубопротезуванням окремих соціально-незахищених категорій населення.

Як вже зазначалось, більшу частину цієї нормативної бази складають ті акти, які пов'язані із ортопедичним протезуванням. Саме у становленні цього «блоку» нормативно-правових актів можна простежити «зачатки» договірної врегулювання відносин протезування.

Першим нормативно-правовим актом за часів незалежності України з питань забезпечення протезно-ортопедичними виробами став Наказ Мінсоцзахисту від 15.03.1994 № 25 «Про затвердження Інструкції про порядок забезпечення населення України протезно-ортопедичними виробами».

Цей нормативно-правовий акт вміщував Типовий договір на виготовлення протезно-ортопедичних виробів. Серед недоліків цього акта відразу ж слід назвати його «вузьку спеціалізацію», яка виявляється на двох рівнях. По-перше, дія цього нормативно-правового акта спрямовувалась лише на чітко визначене коло осіб (соціально незахищені верстви населення, яким держава безкоштовно за рахунок коштів, передбачених у бюджеті на соціальний захист населення, надавала протезування). По-друге, своїм регулюванням цей нормативно-правовий акт охоплював лише відносини протезування, пов'язані із ортопедичними проблемами.

Другим недоліком цього нормативно-правового акта (як і інших, які згодом його замінили) стало «змішування» у ньому двох груп норм – ті, які мають регулювати виготовлення, ремонт та сервісне обслуговування протезно-ортопедичних виробів (відносини з виконання робіт), і тих, які стосуються питань оперативного втручання (медичної послуги – операції), а також супроводжуючих таке втручання послуг – консультування, медичне обстеження.

Аналіз Типового договору дає підстави для висновку, що такий договір можна визнати договором на користь третьої особи. Такий наш висновок обґрунтовується наступними міркуваннями. Договір на виготовлення протезно-ортопедичних виробів уклали дві сторони – Замовник, яким у Типовому договорі називалося відповідне управління соціального захисту насе-

лення, та Виготівник – протезно-ортопедичне підприємство концерну «Укрпротез» Мінсоцзахисту України. Натомість у тексті самої Інструкції, в тексті договору та в специфікації згадувалось ще про одного замовника (назвемо його умовно «безпосередній замовник»), яким називалась особа, яка потребувала протезування. Така нормативна неузгодженість безумовно є істотним недоліком юридичного оформлення відповідного документу (договору).

Виходячи зі змісту тексту Типового договору, «безпосередній замовник» мав: 1) оформити замовлення безпосередньо в медичному відділі Виготівника або його протезно-ортопедичному цеху (дільниці), або шляхом виїзду до нього медико-технічних бригад Виготівника; 2) виїхати на примірку; та 3) отримати готовий протезний виріб. Також передбачалась можливість пред'явлення Виготівнику вимог про усунення недоліків після закінчення гарантійного терміну протягом установленого терміну служби, якщо у виробі були виявлені істотні недоліки, допущені з вини Виготівника та можливість пред'явлення претензій на неналежну якість протезно-ортопедичних виробів.

Щодо функцій відповідного управління соціального захисту населення як Замовника за Типовим договором (назвемо його умовно «Замовник 1»), то він, виходячи зі змісту Типового договору, безпосередньо укладав договір та відшкодовував всі передбачені Типовим договором витрати Виготівника.

Суттєвим недоліком договірної конструкції, яка пропонувалась в Інструкції, на нашу думку, є побудова Типового договору (неінформативна модель) та незначний обсяг (усього 13 пунктів).

Враховуючи, що цей договір мав назву «типовий», проаналізуємо правовий статус цього договору. Відразу ж слід зазначити, що такого різновиду договорів ЦК України не закріплює. В ньому лише згадується про типові умови договору (ст. 630 ЦК України). У науковій цивілістичній літературі вказується, що типові умови договорів можуть затверджуватись уповноваженими органами та оприлюднюватись в установленому порядку, а сторони мають право (проте не обов'язок) встановити в договорі, що його окремі умови визначаються у відповідності з типовими умовами. Типові умови договорів не є обов'язковими для сторін [1, с. 766-767].

Типові умови договорів слід відрізняти від інших способів типізації договірних форм, однією з яких є типовий договір. Як про такий про типовий договір згадується лише у ст. 179 Господарського

кодексу України (далі – ГК України). З аналізу змісту цієї норми стає зрозумілим, що типові договори майже не залишають можливості відступити від викладених у них умов, тобто дещо обмежують договірну свободу в закріпленні прав, обов'язків та відповідальності сторін таких договорів. Отже, у відповідності з ГК України умови типового договору мають обов'язковий для сторін характер, якщо такий типовий договір затверджений Кабінетом Міністрів України або вказаним у законі органом державної влади (у нашому випадку – Мінсоцзахисту). Натомість, як зазначає В. Луць, типові або взірцеві договори є, передусім, уніфікованим засобом, що забезпечує однакове оформлення конкретних договірних відносин. Крім того, типовий договір – це своєрідний нормативно-правовий акт, який часто заповнює правове регулювання певної сфери договірних відносин через недостатнє врегулювання їх актами вищої юридичної сили [2, с. 150].

Таким чином врегулювання хоча б частини відносин із протезування типовим договором було загалом позитивним явищем, і бажаним було б поширення такого врегулювання на всі складові відносин протезування з метою захисту прав замовників/пацієнтів у чинному та перспективному законодавстві.

Наступною була Інструкція, затверджена Наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 26.05.1998 № 88 «Про затвердження Інструкції про порядок забезпечення населення України протезно-ортопедичними виробами». Дія цієї Інструкції була розрахована на ті ж самі категорії населення (соціально-незахищені). В якості Додатку до п. 8.2 Інструкції пропонувався Типовий договір, який вже істотно відрізнявся від свого «попередника». Першою відмінністю стало додання у назві договору крім виготовлення, ще й поставки протезно-ортопедичних виробів. Щодо логічності цього доповнення зазначимо, що за діючими на той час положеннями про поставку в ЦК УРСР (ст. 245), у принципі, такий договір міг бути укладений, хоча окремі положення цього договору значно погіршували становище Замовника порівняно з іншими цивільними правочинами (наприклад, положення про строк позовної давності).

Далі звертає увагу структура цього Типового договору, який побудований вже за інформативною моделлю, що можна визнати позитивною трансформацією врегулювання договорів про виготовлення протезних виробів.

Зокрема у договорі передбачались такі його елементи, як: 1. Предмет договору (роботи з виготовлення та післягарантійного ремонту протезно-ортопедичних виробів, поставка вказаних виробів, надання інших виробів, робіт, послуг).

У цьому «блоці» постає питання щодо доцільності виокремлення у предметі слів «надання» та «поставки» (протезно-ортопедичних виробів). Вказані дії доцільно було б об'єднати поняттям «передання» або «вручення»; 2. Якість і комплектність продукції; 3. Ціна продукції, сума договору і порядок розрахунків; 4. Відвантаження, тара та упаковка продукції; 5. Відповідальність сторін; 6. Розв'язання спорів; 7. Додаткові умови; 8. Строк дії договору; 9. Юридичні адреси та реквізити сторін.

Більшість положень Типового договору та Інструкції залишилися майже без змін, і, відповідно, не змінилися й найбільш суттєві недоліки такого нормативного врегулювання, на які ми вказали при аналізі попереднього нормативно-правового акта («вузька» спеціалізація та «змішування» різних договірних конструкцій).

Наступною стала Інструкція, затверджена Наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 09.03.2000 № 53. Особливістю цієї Інструкції було затвердження вже двох типових договорів, але це не стосувалося розмежування тих договірних конструкцій, на змішування яких ми зазначали, аналізуючи попередні Інструкції. У цій Інструкції відносини щодо виготовлення та поставки протезно-ортопедичних виробів регулював Типовий договір, наведений у Додатку 1.

Як і у попередній Інструкції, побудований він був за інформативною моделлю. Структура договору: 1. Предмет договору (виготовлення, надання й поставка протезно-ортопедичних виробів, ортопедичного взуття та інших виробів й послуг, здійснення післягарантійного їхнього ремонту); 2. Якість і комплектність продукції; 3. Ціна продукції, сума договору і порядок розрахунків; 4. Відвантаження, тара та упаковка продукції; 5. Відповідальність сторін; 6. Розв'язання спорів; 7. Строк дії договору; 8. Юридичні адреси та реквізити сторін. У Специфікації до Типового договору зазначались види та вартість наданих виробів, робіт, послуг.

Договори про виготовлення та поставку протезно-ортопедичних виробів та інших засобів реабілітації інвалідів з підприємствами, майстернями всіх форм власності (враховуючи специфіку виробництва) укладав «Укрпротез» згідно з типовими договорами. Всі інші положення Інструкції, які так чи інакше стосувалися договірних відносин, залишилися майже без змін.

Наступною Інструкцією стала Інструкція про порядок забезпечення населення України техніч-

ними засобами реабілітації, затверджена Наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 08.12.2003 № 331. На відміну від усіх попередніх Інструкцій, вказана Інструкція закріплювала вже не типові, а примірні договори. Так, у цій Інструкції в якості Додатків було затверджено два примірних договори – Примірний договір про виготовлення та поставку технічних засобів реабілітації інвалідів (протезно-ортопедичних виробів, включаючи ортопедичне взуття та взуття на протези) та Примірний договір про виготовлення та поставку технічних засобів реабілітації інвалідів (інвалідних колясок, палиць, милиць, ходунків, засобів побутової реабілітації тощо).

Примірні договори надають більше договірної свободи сторонам порівняно із типовими договорами, адже сторони можуть передбачити у такому договорі більше прав та обов'язків, натомість, враховуючи той факт, що вказані договори, як правило, є договорами про приєднання, вони залишають й більше можливостей для зловживань з боку виготівників протезних засобів [3, с. 107].

Зміст структурних елементів Примірного договору досить суттєво відрізнявся від змісту попередніх типових договорів. Зокрема можна помітити більш детальне врегулювання майже всіх положень, виокремлених у відповідні розділи Примірного договору. З аналізу вказаного нормативно-правового акта вбачається відсутність жодного речення, яке б стосувалось можливості захисту прав «безпосереднього замовника» – особи, яка потребувала протезування, жодних гарантій безпосередньо для нього.

Нормативно-правові акти, які прийшли на зміну проаналізованої Інструкції (Постанова КМУ від 29.11.2006 № 1652 та Постанова КМУ від 05.04.2012 № 321), вже не пропонували ані типового, ані, навіть, примірного договору.

Щодо інших видів протезування, не пов'язаних із ортопедичним, у 2013 році було прийнято декілька нормативно-правових актів, зокрема Наказ МОЗ України від 14.05.2013 № 372 та спільний Наказ Національної академії медичних наук та МОЗ України від 16.08.2013 № 728/71. На жаль, жодних договірних норм вказані нормативно-правові акти не вміщують. Ще гірша ситуація із договірним оформленням відносин із зубного імплантування (протезування) між пацієнтом та стоматологічними клініками, центрами та кабінетами, адже жодного письмового оформлення ці відносини не мають. У приватних стоматологічних клініках, як правило,

пацієнту видається декілька папірців без жодного підпису чи печатки, які мають інформативний зміст, наприклад: «Що таке імплантація? Інформація для пацієнта»; «Передопераційні інструкції» (комфортно вдягнутися, не використовувати макіяж і т.п.); «Настанови пацієнтам, яким вживлено зубні імпланти». Ось і все «договірне» оформлення. Жодного нормативно-правового акта, яким би регулювалися саме договірні відносини зубопротезування, ми не знайшли.

Висновки. Нормативно-правова база з питань протезування представлена двома блоками: 1) нормативно-правові акти права соціального забезпечення, якими регулюються соціально-медичні відносини протезування публічного характеру. Натомість частина норм, які вміщуються у цих нормативно-правових актах, є приватно-правовими (ті, що стосуються договірного оформлення, та ті, що стосуються суб'єктів, які не входять до переліку осіб, які мають право на безоплатне забезпечення протезуванням державою; 2) норми цивільного права, які регулюють схожі договірні відносини, виокремлення ознак яких дозволяє віднести відносини з протезування до певних типів договорів (підрядні відносини та відносини з надання послуг, зокрема медичних). В період з 1994 по 2006 роки в Україні існувало хоча б номінальне договірне регулювання частини відносин з протезування – тих, які пов'язані з ортопедичними проблемами. Аналіз договорів, які пропонувались Мінсоцзахисту України у той період, свідчить про недосконале правове регулювання договірних відносин протезування, що виявлялось на різних рівнях: 1) у змішуванні різних за своєю юридичною природою об'єктів правового регулювання (роботи та послуги); 2) у пом'якшенні, а в кінцевому рахунку – зникненні, як такого, договірного регулювання; 3) у незначному обсягу договорів, що звичайно не дозволяло у повній мірі захистити права сторін цього договору. Виходячи з точки зору захисту прав замовників протезних виробів та пацієнтів у відносинах протезування людини, кращою формою нормативного врегулювання відповідних договірних відносин є типові договори.

Література

1. *Правочини.* Загальні положення про зобов'язання. Загальні положення про договір. Договірні зобов'язання: у 2-х т. / За ред. В. М. Кравчука. – Х.: Фактор, 2011. – Т. 1. – 1200 с.

2. *Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України:* у 2 т. / За ред. О. В. Дзери,

Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – Т. 2. – 1056 с.

3. Тараненко А. О. Договір на виготовлення протезних виробів: проблеми законодавчого вре-

гулювання / А. О. Тараненко // Право і суспільство. – 2014. – № 5-2. – С. 104-109.

А. А. Тараненко

Становление договорного регулирования в сфере протезирования человека.

В статье анализируются нормативно-правовые акты по вопросам, связанным с протезированием человека, исследуются недостатки законодательного регулирования договорного оформления отношений по изготовлению протезных изделий и их ремонту, а также отношений по оказанию медицинских услуг по протезированию (оперативному вмешательству) на всех этапах становления такого законодательства.

Ключевые слова: изготовление протезного изделия, поставка протезного изделия, протезирование, медицинская услуга, выполнения работ.

A. Taranenko

The formation of the contractual regulation in the in the field of human prosthetics.

The regulations on issues, related to human prosthetics, the shortcomings of the legal regulation of contracts conclusion in prosthetic ware manufacturing, service and prosthetic medical service at all stages of such legislation formation are analyzed and researched in the article. Legislation on issues, related to prosthetics consists of two groups of such acts: the regulations of social security law, regulating social and medical prosthetics public relations in the field of prosthetics, which are partly private (those relating to contract conclusion, and those, which are related to the subjects, that are not included in the list of persons entitled to free state prosthetic ware providing); and civil law rules, governing similar contractual relations, certain features of which allow us to include prosthetic relations to certain types of contracts (contracting relations and services providing relations, including medical).

Key words: prosthetic ware manufacturing, prosthetic ware supply, prosthetics, medical service, execution of works.